

*Doc. dr hab. Janowi Kowalczykowi
w 80 rocznicę urodzin i 52-lecie pracy naukowej*

BOGDAN BALCER

JUBILEUSZ OSIEMDZIESIĘCIOLECIA DOCENTA DR. HAB. JANA KOWALCZYKA

W dniu 23.10.1998 r. obchodzi 80. urodziny docent doktor habilitowany Jan Kowalczyk, były pracownik kilku instytucji archeologicznych, zasłużony badacz i weteran prahistorii, który 52 lata temu podjął pracę w tej dziedzinie nauki.

Studia archeologiczne ukończył jako jeden z pierwszych absolwentów po II wojnie światowej. Uzyskał magisterium w 1948 r. na Wydziale Humanistycznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego na podstawie pracy pt. *Okres wpływów rzymskich na Lubelszczyźnie*, napisanej pod kierunkiem wielkiego antropologa profesora Jana Czekanowskiego. Jeszcze jako student został asystentem w Katedrze Archeologii na Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej (dalej UMCS) w Lublinie, kierowanej przez profesora Stefana Noska, gdzie pracował w latach 1946–1951. Doktoryzował się w 1950 r., jako jeden z pierwszych archeologów po wojnie, na podstawie pracy pt. *Obrządek pogrzebowy w młodszej epoce kamiennej na ziemiach polskich*, pisanej pod kierunkiem prof. S. Noska. Ta pionierska praca w zakresie kultury duchowej w neolicie nie została niestety opublikowana. Później, Jubilat był jeszcze długo jedynym powojennym doktorem archeologii w środowisku warszawskim, a tytuł „Pan Doktor” stanowił rodzaj Jego nieodłącznego przydomka.

W latach 1951–1954 Jubilat był kustoszem, kierownikiem Działu Archeologii w Muzeum Lubelskim w Lublinie, a w latach 1953–1954 jednocześnie kierownikiem Katedry Archeologii UMCS. Kiedy musiał stamtąd odejść ze „względów ideologicznych”, w 1954 r. profesor Zdzisław Rajewski zaproponował dr. Janowi Kowalczykowi pracę w Państwowym Muzeum Archeologicznym (dalej PMA) w Warszawie, gdzie został kierownikiem Działu Młodszej Epoki Kamienia, a w 1971 r. wicedyrektorem Muzeum do spraw naukowo-badawczych. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych z ramienia PMA kierował pracami nad organizacją muzeum i rezerwatu na terenie kopalni krzemienia w Krzemionkach, przedstawiając koncepcję budowy tam Naukowej Stacji Badawczej, która dotąd nie została zrealizowana.

W 1969 r. Jubilat habilitował się na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego na podstawie rozprawy pt. *Początki neolitu na ziemiach*

polskich. W 1971 r. profesor Witold Hensel zaproponował dr. hab. J. Kowalczykowi pracę w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN (dalej IHKM) w Warszawie, gdzie objął kierownictwo Zakładu Epoki Kamienia, od 1972 r. będąc zatrudniony w stopniu docenta. Przez cały okres pracy w IHKM, w latach 1971–1978 i później – do 1989 r. – Jubilat był członkiem Rady Naukowej Instytutu, w latach 1976–1978 redaktorem „Archeologii Polski” i kilka lat Przewodniczącym Komisji Odbioru Prac w IHKM.

W 1978 r. Jubilat jako kombatant II wojny światowej skorzystał z możliwości wcześniejszego przejścia na emeryturę. Powrócił wówczas do Lublina, wzmocnił kadre naukowo-dydaktyczną w Katedrze Archeologii UMCS, gdzie podjął dalszą pracę.

Za pracę zawodową i społeczną został odznaczony w 1970 r. Medalem Zasłużonego dla Archeologii Polskiej, w 1972 r. odznaką Zasłużonego Działacza Kultury, w 1975 r. Medalem UMCS „Nauka w służbie ludu”, w 1976 r. Medalem XX-lecia IHKM PAN, a w 1979 r. Złotym Krzyżem Zasługi.

Osiągnięć organizacyjnych Jubilat nie uważa za najistotniejsze w swojej pracy, będąc aktywnym badaczem prahistorii. Przeprowadził wykopaliska na neolitycznych cmentarzyskach i osadach w Stoku, Lesie Stockim, Klementowicach, wieloletnie badania wykopaliskowe kluczowego stanowiska na utożysku Horodysko w Gródku Nadbużnym i badania kopalni w Krzemionkach. Doc. dr hab. Jan Kowalczyk należy do największych specjalistów w zakresie prahistorii neolitu, nie tylko w Polsce. Jest autorem 62 publikacji naukowych i 14 publicystycznych¹. Przedmiotem Jego zainteresowań są głównie zagadnienia przemian kulturowych w neolicie, w tym neolityzacja i geneza podstawowych kompleksów kulturowych. W okresie działalności naukowej Jubilata nastąpił ogromny postęp wiedzy w zakresie neolitu ziem Polski, wynikający nie tylko ze wzbogacenia bazy źródłowej, lecz z przełomowych przemian kierunków i metod interpretacji materiałów. Wkład Jubilata w tym zakresie jest bardzo istotny. Czołowe miejsce w Jego dorobku zajmuje rozprawa *Początki neolitu na ziemiach polskich* („Wiadomości Archeologiczne”, t. 34 : 1969, s. 3–69), nieprzeciętna pod względem treści i formy przekazu.

Otóż do lat sześćdziesiątych w badaniach neolitu ziem Polski dominowały koncepcje migracjonistyczne. Neolit przedstawiał się, jak mawia Jubilat, jak swoisty „teatr kukiełkowy”, w którym jedne figury znikają, a występują następne. Tak też zniknął mezolit, kiedy kolejno zaczęły pojawiać się kultury neolityczne, według przyjętego schematu: naddunajskie kultury wstęgowo: „ryta”, „kłuta”, „malowana”, a następnie kultury pucharów lejkowatych, amfor kulistych i ceramiki sznurowej. Jubilat wykazał możliwość równoczesnego bytowania różnych kultur oraz przebieg procesu neolityzacji i roz-

¹ Zob. *Bibliografia prac archeologicznych i publicystyki katolickiej Doc. dra hab. Jana Kowalczyka byłego kierownika Katedry Archeologii UMCS*, Archeologiczne Listy, nr 1 (50), Lublin 1997 oraz J. Kowalczyk *Kilka uwag, (w:) Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej*, J. Gurba red., Lubelskie Materiały Archeologiczne, t. 6 : 1991, s. 381.

woju neolitu na ziemiach Polski na bazie „trzonu ludności miejscowej” (określenie Jubilata). Ten „trzon”, według Niego, rozwijał się tutaj od mezolitu, a nawet paleolitu schyłkowego. Przełomowe znaczenie miała koncepcja Jubilata kolejnego wyodrębniania się kultur neolitycznych na ziemiach Polski z mezolitycznego podłoża. Podstawowe kompleksy kulturowe, takie jak kultury pucharów lejkowatych i amfor kulistych, formowały się w wyniku stopniowej neolityzacji miejscowych społeczności mezolitycznych, przeżywających się aż do końca chronologicznego neolitu obok kultur wczesnorolniczych. Jubilat rozpatrywał nawet możliwość jednoczesnego rozwoju kultury ceramiki wstęgowej rytej po obu stronach Karpat. Kulturami wczesnoneolitycznymi są według Niego nie tylko kultury wstęgowe, lecz także młodsze kultury amfor kulistych i pucharów lejkowatych, niezależnie od ich chronologii bezwzględnej. W odniesieniu do kultur strefy leśnej (dawniej kultura „ceramiki grzebykowo-dółkowej”) przejście wynalazku ceramiki nie było równoznaczne z przejściem do neolitycznej, rolniczo-hodowlanej gospodarki wytwórczej, stąd określenie Jubilata „mezolit ceramiczny”. Pomimo krytycznych opinii innych badaczy, dotyczących zagadnień szczegółowych, koncepcje Jubilata stały się prowokacją naukową w sensie pozytywnym, wpływającą aktualnie na rozwój badań neolityzacji i genezy kultur w poszczególnych regionach Polski, takich jak np. Kujawy i Kraina Wielkich Jezior.

Jak powszechnie wiadomo, docent J. Kowalczyk jest człowiekiem głęboko wierzącym, który zawsze wprowadzał w życie swoje ideały. Znany jest z wielkiej dobroci, życzliwości i chęci pomocy ludziom w pracy i jeszcze bardziej poza nią. Jako kierownik działu w PMA i zakładu w IHKM PAN dyskretnie inspirował prace podwładnych, dla których był jednocześnie Opiekunem, Nauczycielem, Kolegą i prawdziwym Przyjacielem. Doprowadził do rozwoju badań dziedzin uprzednio bardzo zaniedbanych, takich jak krzemieniarstwo neolityczne i koniec epoki kamienia w Polsce północno-wschodniej. Jest propagatorem idei zespołowej pracy naukowej, niezależnie od podziałów organizacyjnych.

Składamy Jubilatowi najserdeczniejsze podziękowania za lata Jego owocnej pracy i serce okazane tym wszystkim, którzy byli w potrzebie. Życzymy Mu zdrowia i dalszych długich lat życia.

BOGDAN BALCER

TO PROFESSOR JAN KOWALCZYK ON HIS EIGHTIETH BIRTHDAY

Summary

Docent dr hab. Jan Kowalczyk will turn eighty on 23 of October 1998. A distinguished scholar of prehistory, he worked in several archaeological institutions. He received his M.A. (1948) from the Catholic University of Lublin and Ph.D. (1950) from the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin and his higher doctoral degree from Warsaw University (1969). In 1946 he started to work in the Department of Archaeology of the MCSU in Lublin.

He was the head of the Neolithic Department of the State Archaeological Museum in Warsaw (1954–1971) and the Stone Age Department of the Institute of the History of Material Culture, Polish Academy of Sciences in Warsaw (1971–1978). He is a well known researcher of the Neolithic period in Central Europe, the author of 62 scientific publications, of which the most important is *Początki neolitu na ziemiach polskich (The Origins of the Neolithic Age on Polish Territories)*, published in “Wiadomości Archeologiczne” vol. 34:1969, pp. 3–69. He received several awards for his professional and other achievements.

Docent dr. hab. Jan Kowalczyk is well known for his kindness and inclination to help others as a man, putting Christian ideals in practice.

Translated by Zofia Sulgostowska

Adres Autora:

Doc. dr hab. Bogdan Balcer

Zakład Epoki Kamienia

Instytut Archeologii i Etnologii PAN

al. Solidarności 105

00-140 Warszawa